

РЭЦЭНЗІІ

АНАСТАСІЯ ГУЛАК

ШЫРЫНЯ ДЫСКУРСУ ЦІ ГЛЫБІНЯ СЭНСУ?

Коваль, В. И. Текст и язык: поиски истоков: монография / В. И. Коваль. – Минск : РИВШ, 2012. – 270 с. – Науч. издание. В авторской редакции.

Назва апошняй манаграфіі вядомага фалькларыста, даследчыка ўсходнеславянскай этнафразеалогіі У. Коваля скіроўвае зацікаўленага чытача ва ўласна лінгвістычную сферу. Аднак пры знаёмстве са зместам чытач пераконваецца, што выданне прысвечана не праблемам глотагоніі і нарталогіі, а запатрабаванай і папулярнай сёння тэме – этналінгвістычнаму і гендарнаму аналізу фальклорных і літаратурна-мастацкіх тэкстаў.

У гэтай кнізе, як і ў ранейшых працах, У. Коваль праявіў сваё майстэрства гаварыць пра навуку цікава і займальна, утрымліваць увагу чытача, нават інтрыгаваць яго. І, што немалаважна для мэтавай аўдыторыі (навуковыя супрацоўнікі, выкладчыкі ВНУ і студэнты-філолагі), ставіць праблемныя, дыскусійныя пытанні.

Манаграфія складаецца з нарысаў, згрупаваных паводле аб'ектаў даследавання ў чатыры главы: казачныя тэксты, народна-песенныя тэксты, літаратурна-мастацкія і царкоўна-рэлігійныя тэксты, а таксама тэксты інтэрнэт-прасторы. Такі шырокі ахоп крыніц успрымаецца як пэўная метадалагічная непаслядоўнасць. Магчыма, яна матываваная аўтарскім жаданнем аб'яднаць пад адной вокладкай розныя матэрыялы, апублікаваныя на працягу 2009–2012 гг.

Першыя дзве часткі, якія датычацца ўласна фальклорных тэкстаў, на наш погляд, найбольш змястоўныя і цікавыя. Спынімся на асобных момантах.

Першая частка – «Казачныя сюжэты» – мае лагічную структуру, напісана, як ужо адзначалася, займальна і змяшчае немалы інфармацыйны патэнцыял. Тут разглядаюцца асобныя фрагменты арыгінальных казачных сюжэтаў з публікацый А. Афанасьева, Е. Раманавы, шмат тэзісаў і абагульненняў самога аўтара, цытуюцца даследаванні А. Гуры, Я. Карскага, А. Патабні, У. Пропа, Б. Рыбакова, М. Талстога, Т. Цыўян.

«Вялікая папулярнасць і 'жывучасць' казак, – піша аўтар, – тлумачыцца наяўнасцю ў падсвядомасці людзей многіх архетыповых вобразаў, якія рэалізуюцца ў казачных персанажах» (с. 9). Ва ўсіх параграфіях першай часткі сустра-

каюцца эфектныя расшыфроўкі схаваных сэнсаў чарадзейных і кумулятыўных казак (с. 29, 44–47, 62, 92–93), этнасеміятычныя інтэрпрэтацыі асобных рэчаў (33, 93), істот (с. 54, 56, 66, 70, 94), локусаў традыцыйнай культуры (с. 49, 91–92), таксама звяртаецца ўвага на лекавыя і засцерагалныя практыкі ў кантэксце казак (с. 25, 32, 63, 77) і іншае.

Нельга не пагадзіцца з аўтарам у тым, што старажытная казка натхняла і працягвае натхняць пісьменнікаў і звычайных аматараў слова на жартоўныя інтэрпрэтацыі і развіццё сюжэта (с. 81). Аднак гэтым і падобнымі тэзісамі аўтар матывуе цытаванне з Інтэрнэту шматлікіх *хуліганскіх, крымінальных, пацанскіх, заафілічных* варыяцый на тэмы казачных сюжэтаў. І гэта адразу пачынае насцярожваць. Ці з'яўляюцца яны аб'ектам вывучэння фалькларыстыкі? Відаць, не. Гэта ж аўтарскія пародыі ці літаратурныя стылізацыі, фальклорная форма якіх, па сутнасці, толькі спосаб канструявання новага тэксту. Таму і арганічнага ўлучэння гэтых пародый у кантэкст фалькларыстычнага даследавання не адбываецца. Цытаванне «інтэрнэт-шэдэўраў» зніжае ўзровень даверу да навуковага выдання, не пашырае фактычную базу даследавання і не ўзбагачае яго канцэптуальна. Чытач толькі чарговы раз пераконваецца, што разнастайных прадуктаў жыццядзейнасці чалавека ў сусветным секіве багата, і хутчэй перагортвае старонку курсіўнага тэксту.

У другую частку – «Народна-песенныя тэксты» – уваходзяць тры параграфы: два першыя прысвечаны семантычнаму аналізу беларускіх песень пра каханне і вяселле. Падрабязны разгляд у трэцім параграфі аднаго ўзору песеннай лірыкі – «Цячэ вада ў ярк» – паказвае, як глыбока і разам з тым у шырокім культурным кантэксце аўтар можа выяўляць і тлумачыць энтакультурныя кампаненты сюжэта.

У трэцяй частцы – «Літаратурна-мастацкія і царкоўна-рэлігійныя тэксты» (62 старонкі, 9 параграфы) праяўляецца своеасаблівая ідэйная эклектыка. Тут аўтар прыводзіць этнакультурныя інтэрпрэтацыі асобных тэкстаў царкоўна-славянскага пісьменства (XII ст.), некаторых вершаў прадстаўнікоў рускага класіцызму XVIII ст., фрагментарна – прозы рускіх пісьменнікаў канца XIX – пачатку XX ст. У творах савецкага перыяду выяўляе гендарна маркіраваныя характарыстыкі персанажаў. (Звяртае на сябе ўвагу факт, што беларуская літаратура прадстаўлена толькі творамі Івана Шамякіна.)

У выніку, чытачу даводзіцца пераключаць сваю ўвагу з тэмы на тэму: лексічныя асаблівасці малітваў Кірыла Тураўскага – светапогляд рускіх стараабрадцаў – погляды Ламаносава і Княжніна на шлюб і жанчын – матыў пошуку грыбоў у Крылова і Талстога... Незразумела, чаму асобны матыў любоўна-эратычнай тэматыкі аналізуецца настолькі падрабязна (7 старонак тэксту)? Чым абумоўлены аўтарскі выбар літаратурнага матэрыялу для выяўлення «грыбной сімволікі»: байка І. Крылова «Муха і вандроўнікі» (1808) і раман Л. Талстога «Ганна Карэніна» (1878)? Далей ідзе арыгінальны літаратуразнаўчы аналіз вобраза Душачкі з аднайменнага апавядання А. Чэхава. Пасля чытачу трэба перанастроіцца на тэму калектывізацыі на Доне і «руху

25-тысячнікаў», у межах якой разглядаецца вобраз трыкстэра – дзеда Шчукара з рамана М. Шолахавы «Узнятая цаліна». У наступным параграфі прыводзіцца ўзор засцерагальнай вербальнай магіі ў вясельным абрадзе, знойдзены аўтарам у рэпліках Івана Броўкіна – героя рамана савецкага класіка А. Талстога «Пётр Першы». Далей увага чытача ўжо прыцягнута эратычнымі матывамі ў апавесці І. Шамякіна «Шлюбная ноч». У Коваль падкрэслівае значэнне развязкі апавесці – эпізод распранання герані і забойства ёю паліцая. Распрананне небеспадстаўна інтэрпрэтуецца ім у этнакультурным аспекце, як «адлюстраванне пісьменнікам <...> добра вядомых у сферы народнай духоўнай культуры праяўленняў засцерагальнай магіі, у тым ліку – у форме рытуальнага агалення жанчыны» (с. 177). Аднак заключны тэзіс У. Коваля адносна подзвігу шамякінскай герані (пафаснае ўслаўленне таго, як яна ва ўпор расстраляла чалавека) прэрэчыць сістэме традыцыйных каштоўнасцей і ніяк не можа з’яўляцца «яркім жыццяцвярджалым сімвалам, які мае архаічныя карані» (с. 178).

Чацвёртая частка – «Інтэрнэт як віртуальная тэкставая прастора» – пакідае больш пытанняў, чым дае адказаў. Уступны параграф (с. 186–190) прэтэндуе на агляд найбольш значымых лінгвістычных рэсурсаў Інтэрнэта. Аднак зусім незразумела, па якіх крытэрыях аўтар адбірае рэсурсы, вартыя апісання? Чаму галоўная ўвага надаецца «асабліва папулярнаму сярод русістаў» Нацыянальнаму корпусу рускай мовы (НКРМ)? Імкнучыся падрабязна апісаць гэту інфармацыйна-даведачную сістэму, У. Коваль цалкам ігнаруе беларускую праблематыку наогул, беларускую інтэрнэт-прасторы, рэсурсы па этналогіі, фальклору, лінгвістыцы, напрыклад, інтэрнэт-бібліятэку Kamunikat (<http://kamunikat.org/>), электронную бібліятэку «Беларуская палічка» (<http://knihi.com/>), суполку «Этнаграфія Беларусі» (<http://by-ethno.livejournal.com/>) і іншыя.

Асноўны змест чацвёртай часткі – аналіз семантыкі ўстойлівых словазлучэнняў і фразеалагізмаў, паводле аўтарскай рэдакцыі, «*праз прызму*» інтэрнэта. Інтэрнэт-кантэкст любога слова і словазлучэння – неабсяжны і невымерны. На запыт выдаюцца шматлікія і разнастайныя спасылкі, аўтар у залежнасці ад уласнага бачання выбірае тыя ці іншыя матэрыялы, каментуе іх і cytуе. Менавіта такім чынам у манаграфіі асэнсоўваюцца і ілюструюцца канцэпты «сапраўдны мужчына» (с. 190–192), «жаночая логіка» (с. 210–216), «славянскае адзінства» (с. 226–232) і іншыя. Відавочна, выкарыстанне гэтага падыходу абумоўлена імкненнем аўтара зрабіць кнігу не толькі чытальнай, але і публіцыстычна завостранай. Аднак у выніку сапраўды цікавыя часткі навуковага тэксту, анансіраваныя як этналінгвістычны аналіз, мяжуюць з рознастылявымі матэрыяламі. Скампіляваныя без уліку прынцыпу гістарызму, яны ствараюць стракаценне сэнсаў і аддаляюць чытача ад галоўнай аўтарскай думкі.

На заключэнне трэба адзначыць, што кніга У. Коваля «Тэкст і мова: пошукі вытокаў» (2012) – спрэчная, дыскусійная, але пры гэтым і вельмі змястоўная. Яна вартая прачытання і асэнсавання ўжо нават дзеля таго, каб распачаць абмеркаванне актуальных пытанняў: як сістэмна даследаваць фальклор у інтэрнэце і непасрэдна – інтэрнэт-фальклор? Ці прымяняльныя да інтэрнэ-

наратаваў метады класічнай фалькларыстыкі? Як вызначыць межы традыцыйных фальклорных форм у віртуальнай прасторы? Што вартае аналізу, а што з'яўляецца нязначным і за час, пакуль мы чытаем гэтыя радкі, ужо страціла актуальнасць?